

La “mort civil” com a figura jurídica

Autor: Jordi Vila

Data de publicació: 27-01-2017

Comunicació d'En Jordi Vila sobre el concepte jurídic de la “mort civil”, presentada a l'11è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica a Arenys de Munt (novembre del 2011)

Si jo fos James Bond, podria haver intitulat de moltes maneres aquesta comunicació que versa sobre el concepte de la mort civil. Per exemple, Viu i deixa morir. O Mor un altre dia. O també El demà mai no mor. O, fins i tot, Només es viu dues vegades. Ara bé, com que només sóc En Jordi Vila, l'he titulada així: La mort civil com a figura jurídica. Parlarem, doncs, de les maneres de morir a efectes de la llei.

Introducció

Tanmateix, abans d'entrar en el nostre tema, em cal escriure una petita introducció a fi i efecte de fer el tema més comprensible entre persones que no estan versades en dret. Crec que aquesta explicació inicial és necessària per entendre millor el que més endavant desenvoluparé sobre el concepte jurídic de la mort civil. Som-hi, doncs.

El dret és una construcció social que serveix per donar resposta als possibles conflictes que puguin sorgir en el si d'una comunitat de persones, o, dit en altres termes, en una societat. Totes les societats humanes han creat mecanismes per regular les conseqüències i responsabilitats que tenen molts dels actes de les dones i homes envers, com a mínim, altres dones i homes. Aquests mecanismes tenen l'objectiu de controlar, perpetuar, canviar o construir un determinat estat de coses de la societat en qüestió.

Com deia, d'aquestes interaccions socials prefixades, se'n deriven conseqüències. Els juristes les anomenem relacions jurídiques. Aquestes relacions jurídiques s'esdevenen entre persones. En dret, aquestes persones les anomenem subjectes. Els subjectes són els titulars de drets i deures de cadascuna d'aquelles relacions.

Però, qui pot ser subjecte d'un dret o un deure? Doncs bé, la subjectivitat jurídica es deriva del fet de ser persona. I en

les societats d'avui tot ésser humà és considerat com a persona. La personalitat jurídica sorgeix, doncs, a partir d'aquesta aptitud genèrica dels individus per ser titulars de drets i obligacions. Actualment, és la mera condició de ser un individu humà allò que fa que tant el dret natural com el dret positiu considerin l'individu com a persona; és a dir, com a subjecte amb capacitat de generar per a ell mateix drets i obligacions. D'aquesta facultat, els juristes en diem tenir capacitat jurídica. La persona és, per tant, subjecte de dret i té capacitat jurídica. Repetim la primera expressió: la persona és subjecte de dret. En canvi, la persona, en les societats actuals, no és mai objecte de dret.

Però no sempre ha estat així. En el decurs de la història, la humanitat ha viscut períodes en què un col·lectiu d'éssers humans no era comptat en la categoria de persones tal com avui les hi considerem. Per exemple, durant l'època de l'antiga Roma. Aleshores, hi havia el fenomen de l'esclavatge. Els esclaus, malgrat ser realment i de tot en totes éssers humans, eren tractats com a coses, com a objectes, com a objectes de dret. A Roma, la condició de persona, en tant en quant ésser subjecte de dret, estava reservada a individus que gaudien d'uns beneficis civils. Els següents: la llibertat, la ciutadania i la família. Per tant, ja veiem com n'era d'important a la vella civilització romana la consideració a efectes legals que un ésser humà fos acceptat com a persona. Si hom hi acceptava un ésser humà com a persona, hom l'acollia dins l'esfera dels subjectes. Si hom no l'acceptava, aleshores l'ésser humà restava en el terreny dels objectes, en el terreny dels objectes jurídics, en el terreny de les coses.

Com a l'Espanya actual un nadó entra en l'esfera de la personalitat jurídica.

He cregut que era rellevant fer aquesta explicació prèvia si volia fer entendre el que ara miraré d'exposar per fer-hi enquadrar el problema de la mort jurídica. Com veurem, la determinació legal de la personalitat jurídica no té perquè correspondre's instantàniament amb els fets naturals més rellevants que li escauen a l'ésser humà. Aquests fets són la seva concepció, el seu naixement i la seva mort.

Centrem-nos en el naixement. A Espanya, segons l'article 29 del Codi Civil, la circumstància imprescindible perquè algú sigui considerat persona ve determinada pel fet d'haver nascut. Però, acte seguit, l'article 30 apunta que a efectes civils només es reputarà com a persona l'ésser nascut que té figura humana i viu com a mínim vint-i-quatre hores fora del ventre matern. Només un detall en aquest sentit. Ja ens podem afigurar quina complicació jurídica no pot arribar a ser que un fet tan natural com la naixença d'un ésser humà determini a efectes legals la seva personalitat jurídica. I és que, per exemple, només un minut abans de néixer, l'ésser humà és encara jurídicament qualificat de fetus i, consegüentment, és una part de la mare, la qual cosa vol dir, al seu torn, que encara no té cap mena de personalitat jurídica per se. Un minut després ja sí. Encara més. Si està establert per llei que l'ésser humà és considerat com a persona jurídica quan ja ha nascut i es manté viu durant les vint-i-quatre hores següents, és només aleshores que aquest ésser, ja esdevingut jurídicament persona, esdevé titular de drets: com el de la dignitat i el del respecte. I no pas abans. Per tant, si algú el lesiona o el mata durant aquest lapse de temps, aquest algú haurà de respondre davant la justícia per la lesió o mort de la criatura. D'altra banda, ¿què li passa jurídicament al nadó, segons el Codi Civil Espanyol, tan bon punt han transcorregut les vint-i-quatre hores? Llavors aquest esdevindrà persona a tots els efectes jurídics i, per tant, podrà, per exemple, ser declarat hereu en cas de mort dels pares. I això no succeiria si els pares moren, posem per cas, cinc hores després d'haver nascut la criatura. En resum, en el sorgiment de la personalitat jurídica hi apareixen molt sovint situacions arbitràries.

Com s'extingeix la personalitat civil a l'Espanya actual: les dificultats

Centrem-nos ara en la manera com el Codi Civil Espanyol tracta la mort de la persona. L'article 32 del Codi Civil diu que la personalitat civil s'extingeix, precisament, per la mort de la persona.

Sembla, doncs, que a primer cop d'ull no hi ha gaire dificultat entre el fet de fer correspondre l'extinció de la personalitat civil amb la mort natural. Malauradament, però, sí que n'hi ha, de dificultats. Aquestes tenen a veure amb la capacitat de determinar exactament i amb precisió el fet de morir. ¿Quan podem afirmar que algú és verament mort? En quin moment s'esdevé la mort biològica d'una persona? En el moment que el cor deixa de batejar-li? O en el moment que a la persona ja no se li registra cap activitat cerebral? Ja es veu, doncs, que la frontera que delimita l'estar viu i l'estar mort es presta de vegades a discussió si l'apliquem a un cas concret.

Que fa el Codi Civil Espanyol en aquest cas? Doncs, senzillament, se'n renta les mans. No estableix ni els requisits generals necessaris per considerar algú com a finat ni té en compte el moment exacte de la mort d'algú. La llei trasllada aquests requisits al criteri dels metges. En efecte, si el facultatiu estableix que la persona en qüestió és morta, doncs la resta de mortals ens ho haurem de creure i serà inscrit en el Registre. Llavors, llevat de prova en contrari, aquesta persona restarà jurídicament morta pels segles dels segles. Per sempre més.

D'altra banda, la mort comporta segons el Codi Civil Espanyol la desaparició de la persona en tant en quant persona

amb atributs i qualitats. Endemés, s'extingeixen per a ell els drets i relacions personalíssims o vitalicis. És en aquestes circumstàncies que s'obre el procés de successió.

Avui, gràcies a Déu, només morim una vegada i prou. Salvant el fet de si hom desapareix durant un temps i se'n declara la seva defunció, però més endavant torna aparèixer, en principi un hom només mor una vegada. A efecte legals, actualment només es mor una vegada. Actualment.

La Mort Civil

Però això no sempre ha estat així: els ordenaments jurídics del passat espanyol han contemplat fins fa relativament poc el concepte legal de "la mort civil". La idea que només la mort natural posa fi a la personalitat és relativament moderna. Històricament, sempre s'ha distingit entre "mort natural" i "mort civil".

La mort civil suposava una incapacitat més o menys àmplia que afectava una persona i que li comportava de vegades la pèrdua només d'alguns drets civils. Però, en general, la mort civil significava la supressió de la seva capacitat civil. En altres mots, aquella persona sortia del tràfic jurídic i ja no era subjecte de drets ni formava part de la societat. A la mort civil s'hi arribava per dos camins: a través de la mort civil per professió de fe i a través de la mort civil com a pena. Expliquem aquests dos supòsits.

1r.-) La mort civil per professió de fe. Aquesta mena de mort civil era aplicada quan algú ingressava en determinats ordes religiosos. També era coneguda per mort de claustre. Per ella, quan una persona ingressava en un orde religiós, s'entenia que aquesta persona abandonava el món mundà, el dels negocis i el del tràfec jurídic. Dit clar i català, aquesta persona es desprenia dels seus béns mitjançant el vot de pobresa i, per tant, s'extingia la seva personalitat jurídica.

2n.-) La mort civil com a pena. S'hi arribava quan algú havia comès fets delictius, com és ara l'adulteri, el perjuri i la incapacitat de pagar un deute. Aquests delictes suposaven de facto la mort civil de l'infractor. Sobretot el darrer. La pena consistia a reduir la persona a l'estat servil, és a dir a l'esclavatge.

Llegim ara un exemple d'aquest tipus de pena. Es tracta d'un cas que s'esdevingué al monestir de Sant Cugat al segle XII. Allí, un tal Senfre, incapaç de satisfer un deute contret arran d'un delicte envers un home del monestir, se sotmet a la potestat del seu abat, que s'anomenava Andreu. D'aquesta manera, En Senfre va perdre l'any 1062 la seva personalitat jurídica i es va haver de sotmetre a la potestat del seu amo, l'abat Andreu. Així doncs, En Senfre va convertir-se en esclau.

Dit això, cal advertir que durant l'Edat Mitjana els sistemes punitius amb què es fa efectiva la mort civil en els diferents regnes de la Península diferien, precisament, en funció de les diferents tradicions jurídiques nacionals en què s'abeuraven. Altrament, el sistema punitiu i les penes van evolucionar en cadascun dels regnes espanyols d'una manera substancialment diferent.

Aquesta gradual diferència es pot constatar si comparem el sistema punitiu castellà amb el sistema punitiu català. El primer s'abeura en la tradició germànica. I segons aquesta tradició, a Castella tingué molta força el càstig per venjança privada. Molta més força i presència que no pas en els regnes de la corona catalana. Comparem-ho mitjançant la diferent manera de tractar el delicte d'adulteri contra una dona deshonrada. El Fuero Viejo de Castilla concedeix que un particular --per exemple un pare, un germà o el parent més proper a la dona-- "puedale matar sin pena, si quisiere, e aquel que con ella fallare: e pueda matar al uno dellos, si quisiere, e dexar al otro". Per tant, veiem que El Fuero Viejo de Castilla accepta en cas d'adulteri la reparació de la pena mitjançant un càstig privat contra qui ha causat el mal. Un càstig privat, no pas un càstig públic. I remarquem que aquest càstig privat emana d'un poder superior, emana d'un codi legal públic.

En canvi a Catalunya, segons el Dr. Angel Lopez-Amo Marín, "[...] es tractaria d'un vertader càstig exercit per la comunitat. I aquesta no deixaria lloc al lliure i privat exercici de la venjança, sinó que aquesta venjança l'exerceix l'Estat, conscient de la seva funció punitiva. L'Estat sostreu a la venjança privada els delictes més greus, de manera que els qui la practiquen resten sotmesos a penes molt severes".

Per exemple, en els nostres furs es diu que el qui en un temps de pau i treva comet homicidi sense motiu serà desterrat per tota la vida. No s'hi afirma que hom podrà matar el convicte. Se'l desterrarà, però no se'l matarà, la qual cosa sí que succeeix en d'altres ordenaments peninsulars. En el cas català el convicte és, per tant, expulsat del territori i perd tots els seus drets i la condició de ciutadà.

Vet aquí les penes que recauen contra els convictes de mort civil: la condemna a la pèrdua de la pau general i la pèrdua del dret a ésser protegit per l'autoritat i per la població que l'ha aixoplugat. En aquests casos, el veguer del lloc on s'havia comès el delicte publicava l'expulsió de pau i treva i la comunicava als altres veguers, als batlles i a tots els senyors que gaudien de jurisdicció.

Hi havia més penes per a un altre tipus de convictes que quedaven afectats per la pèrdua de drets i estima civils: els qui cometien el delicte d'infàmia. A aquests, a banda del que s'ha dit, se'ls castigava, a més a més, amb la pena del ban. Aquesta pena suposava que els convictes d'aquest delicte no eren només desposseïts dels seus béns, propietats i possessions –els quals eren devastats–, sinó que el seu delicte es feia públic per mitjà d'un ban que es col·locava en les que havien sigut les seves propietats. Allí s'hi podia llegir el delicte. Aquest, doncs, es feia públic i notori perquè la gent recordés per sempre la infàmia de què havia resultat responsable. D'aquesta manera, el bandit (bandido) o “expulsat” perdia els seus drets polítics, la seva capacitat processal (ni tan sols per defensar-se), els drets familiars, la seva propietat, la capacitat de fer comerç amb qualsevol persona i, finalment, se'l tenia per mort, encara que en realitat no ho fos.

Conclusió

Concloc la comunicació afirmant que en els estats catalans el recurs a la mort civil és fonamentava bàsicament en delictes considerats com greus: els que hem comentat més amunt. D'aquesta manera, la mort civil va passar, juntament amb la mort natural, al sistema penal estructurat per l'Estat. Per tant, podem advertir que fins fa ben poc, hom podia viure una vida, però morir-ne dues.

Jordi Vila